

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКОГО ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА «СОКІЛ»

Грибан Григорій Петрович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання
та спортивного вдосконалення,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Пилипчук Павло Борисович
старший викладач
кафедри фізичного виховання
Поліський національний університет

Значна роль у розвитку і започаткуванні в Житомирі і Волинській губернії фізичного виховання і спорту належить першим спортивним товариствам серед яких, гімнастичному товариству «Сокіл». Історія спортивно-гімнастичного руху в ХІХ ст. пов'язана з виникненням у різних європейських країнах національних систем гімнастики, а саме: шведська система гімнастики, німецький і французький напрямки розвитку гімнастики та сокільський рух серед слов'янських народів.

Ідея сокільства, що виникла в Чехії, ввібрала в себе найкращий досвід усіх систем тіловиховання, що існували в той час у Європі й охопила багато слов'янських народів наприкінці ХІХ ст. Розвиток сокільського руху, ініціатором якого виступив Мирослав Тирш, був спрямований на використання засобів фізичної культури як носіїв державницької, національно-культурної ідеї чеського народу. Елементами діяльності сокільських товариств було навчання гімнастичних вправ, відкриття театральних гуртків, оркестрів, бібліотек тощо.

Як відомо, родоначальник сокільської гімнастики, доктор філософії чех Мирослав Тирш у 1862 році організував перше товариство «Сокіл». Товариства досить швидко почали поширюватися на чеських землях. На кінець 1872 року в Чехії і Моравії існувало вже понад 130 сокільських організацій, у яких налічувалося близько 12 тисяч членів [3].

У 60–70-х роках ХІХ століття чеський народ вів визвольну боротьбу за свою незалежність проти Австрії. Важливу роль у цій боротьбі, а також об'єднанні чехів, відродженні їхнього самобутнього побуту, культури, відіграли гімнастичні товариства «Сокіл». І Празький зліт сокільських організацій 1882 року дав новий поштовх поширенню сокільської гімнастики в багатьох країнах Європи.

Не оминуло сокільство і Росію. Воно й не дивно, адже після Указу імператора Олександра ІІ від 1873 року, чеські переселенці з Моравії починають масово обживати великі вільні території Росії, і в першу чергу

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND PRACTICE

Волинської губернії, до якої на той час входило 12 повітів. На початку 70-х років XIX століття майже в кожному із них з'являються численні чеські колонії, в тому числі на незайманих землях нинішньої території Житомирської області [3].

У 1878 році 52 чеські родини облюбували землі поблизу міста Житомира. На лівому березі невеликої річки Крошенки, обабіч старого поштового тракту Житомир – Овруч – Петербург вони засновують одну із перших чеських колоній Крошня Чеська. В наш час в цьому місці знаходяться автозаправка, комплекс агротехколеджу та Крошенський житловий масив.

У 1889 році з ініціативи одного із найшановніших крошенських чехів, відомого хмеляра Вацлава Малі, відкривається перша чеська школа, яка в майбутньому відіграє важливу роль у розвитку місцевого спорту. В «Енциклопедії олімпійського спорту України» згадуються брати Едуард та Карл Малі, які заснували в 1904 р. гімнастичне товариство «Сокіл» в місті Харкові. Можливо, вони також були вихідцями з цієї великої родини Вацлава Малі [1].

Одним із ініціаторів і самим активним організатором Волинського гімнастичного товариства «Сокіл» був викладач гімнастики II Житомирської чоловічої гімназії Максиміліан В'ячеславович Фреліх, про якого хочеться розповісти окремо. В державному архіві Житомирської області зберігаються два листи М.В. Фреліха до директора згаданої гімназії. Із 1904 року по 1906 рік він викладав гімнастику в 3-й Варшавській гімназії. У 1906 році його переводять на роботу в гімназію міста Риги, а в 1909 році – у II Житомирську чоловічу гімназію. Працюючи у Варшаві і Ризі, він був добре обізнаний із сокільською гімнастикою та іншими видами спорту (футбол, легка атлетика, боротьба та ін.). Саме завдячуючи Фреліху в Житомирі започатковується у 1910–1911 роках при I і II чоловічих гімназіях футбол, боротьба та інші види спорту. Свій предмет знав досконало і викладав на високому професійному рівні. Саме завдяки М.В. Фреліху в Житомирі з'явилося одне із перших гімнастичних товариств «Сокіл» не тільки на теренах Волинської губернії, а й в Україні. Ідею створення гімнастичного товариства підтримали викладачі II чоловічої гімназії, і в першу чергу викладач історії і географії, кавалер ордена Святого Станіслава III ступеня Павло Іванович Каділін [1].

Серед перших членів товариства були викладачі I чоловічої гімназії М.П. Кудрицький, Марійїнської жіночої гімназії В.І. Потапова, жіночої гімназії Н.В. Овсянникової, П.О. Терпіловський та директор цієї гімназії Н.В. Овсянникова-Заверткіна, лікарі П.О. Ігумнов, М.Ф. Лазицький, О.О. Туницький, керівник канцелярії губернатора В.К. Вітковський та ін. Працювали дві секції – гімнастична та фехтувальна (можливо і легкої атлетики, тому що до програм сокільських зльотів входили змагання з бігу на 100 м, стрибків у висоту і в довжину. Одна з таких програм зберігається в Житомирському обласному краєзнавчому музеї. Заняття проводились чотири рази на тиждень. Існувало товариство на кошти від членських внесків (6 карбованців на рік), кошти, отримані від проведення концертних вечорів та допомоги приватних осіб [2].

У тому ж таки 1910 році Волинське гімнастичне товариство стає членом Союзу Російського Сокільства, правління якого знаходилося в Санкт-Петербурзі. Очолював правління Союзу Микола Олександрович Султан Крим Гірей, секретарем був чех Микола Олексійович Поспішил. Слід зауважити, що перше товариство «Сокіл» у Росії засновано саме в Санкт-Петербурзі у 1900 році. Через брак коштів не взяли участі житомирські соколи в засіданні Союзу Російського Сокільства 26–27 грудня 1911 року, яке проходило в Москві, де було затверджено гімн товариства «Сокіл».

Станом на 01.01.1912 року кількість членів Волинської організації збільшилася до 57 (із них 21 жінка). Оновився також склад правління товариства, яке очолив Микола Карлович де Боккар. Заступником і начальником залишилися А.А. Прокопович і М.В. Фреліх, членами правління були обрані: К.Є. Єсакова, П.І. Каділін, Н.І. Преферанський, А.С. Кузнєцова, А.Д. Гуменюк, І.Й. Альбрехт, Д.Є. Теодорович, Й.І. Махачек, В.І. Копецький; кандидатами – В.А. Горак, Й.А. Бубен, Ф.В. Клоцек; членами ревізійної комісії – М.К. Томкович, Б.Т. Янса, кандидатом В.І. Яншинов [2].

На прохання правління Волинського товариства «Сокіл» від 11 лютого 1912 року, начальник губернії О.П. Кутайсов 27 лютого того ж року надає дозвіл відкрити в містечку Квасиліві Рівненського повіту відділення товариства, де проживала одна із багатьох чеських колоній. На той час відділення налічувало 42 члени, і за чисельністю майже не поступалося Волинському товариству. Окрім гімнастичних занять, квасилівські соколи з метою отримання додаткових коштів з дозволу губернатора організують також театральні вистави чеською мовою.

Того ж року поповнив свої ряди і Союз Російського сокільства. Кількість сокільських організацій Союзу в 1912 році збільшилася до 30. До Союзу ввійшло 9 товариств із міст України: Києва, Харкова, Одеси, Катеринослава, Житомира, Чернігова, Полтави, Кам'янець-Подільського, Богодухівка.

Проведення VI Всеслов'янського зльоту в Празі, присвяченого 50-річчю від заснування товариства «Сокіл», було заплановано на червень 2012 року. Вже 29.01.1912 року правління Волинського товариства провело загальні збори, де розглянуто питання про підготовку і участь у зльоті. Готуючись до зльоту, члени Волинського товариства відшліфовують свою майстерність на спортивних та благодійних концертних вечорах.

У січні 1914 року з дозволу Волинського губернатора М.А. Мельникова відкриваються відділення товариства «Сокіл» в чеській колонії Виногради поблизу села Високого і села Окілок Житомирського повіту (тепер Черняхівський район). Вже 2 лютого відділення в колонії Виногради під керівництвом А.В. Граховця проводить показовий виступ.

Досить знаковою подією для міста Житомира став спільний виступ відділень Волинського товариства «Сокіл», який відбувся 7 квітня 1914 року в залі публічної бібліотеки (обласна бібліотека для дітей по вул. Пушкінській). Задовго до початку виступу волинські газети того часу неодноразово висвітлювали хід підготовки до проведення гімнастичного вечора.

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND PRACTICE

9 травня 1914 року М.В. Фреліх разом зі своїми колегами організували і провели сокільське свято у II чоловічій гімназії. Мабуть, щоб показати, наскільки відсталою була потішна гімнастика, яка входила до програми навчальних закладів Росії. М.В. Фреліх для порівняння включив до програми свята елементи сокольської гімнастики.

Наводимо повністю програму свята:

- зустрічний марш учнівського оркестру;
- прості вправи для учнів підготовчого класу (потішна гімнастика);
- вправи з палицями для учнів 4–7 класів (сокільська гімнастика);
- складні вправи для учнів I класу (потішна гімнастика);
- вправи з прапорцями для учнів III класу (сокільська гімнастика);
- вправи трійками для учнів II класу (потішна гімнастика);
- вправи на гімнастичних приладах (сокільська гімнастика);
- вправи з рушницями для учнів IV класу (потішна гімнастика);
- змагання груп в естафетному бігові (сокільська гімнастика);
- вільні рухи (сокільська гімнастика);
- вправи з булавами (сокільська гімнастика);
- піраміди (сокільська гімнастика);
- марш (муз. Манна) у виконанні учнівського оркестру;
- гімн [3].

Одним із організаторів відродження Волинського гімнастичного товариства «Сокіл» слід уважати чеха Ярослава Івановича Гоушка. Як покажуть подальші події, Я.І. Гоушка, без усякого сумніву, відіграв важливу роль у становленні фізкультурного руху і спорту в Житомирі та на Волині в перші роки існування Всеобучу. При формуванні губернського відділу Всеобучу на посаду інструктора був призначений саме Я.І. Гоушка.

31 травня 1922 року виходить наказ начальника Центрального управління всеобучу УкрКриму за № 55/у, яким було заборонено не тільки діяльність вищеназваних товариств, а й самі назви, про що свідчить надіслана телеграма Губвсєобучу від 19.06.1922 року у всі повіти Волинської губернії.

Література

1. Житомирський обласний краєзнавчий музей. КП – 36963 – Комплекс матеріалів гімнастичного товариства «Сокіл».
2. Державний архів Житомирської області. Ф 73, оп. (опис) 2, спр. (справа) 194 арк. 7–8, спр. 415, 436, 450, 453. Ф 329, оп. 1, спр. 3. Р 1487, оп. 1, спр. 19.
3. Кухарський О.С., Грибан Г.П. Історія гімнастичного товариства «Сокіл» на Волині: монографія. – Вид. 2-ге випр. і доп. Житомир: Вид-во «Рута», 2015. 128 с.